

МІСЦЕВИЙ РОЗВИТОК ЗА УЧАСТІ ГРОМАДИ

Том 4: Регіональні аспекти
та сталий розвиток міст

Київ 2016

МІСЦЕВИЙ РОЗВИТОК ЗА УЧАСТІ ГРОМАДИ

**4 том:
РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ
ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК МІСТ**

Монографія

UN
DP

Україна

Підготовку та видання матеріалів монографії здійснено за підтримки проекту «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду», який фінансується Європейським Союзом та співфінансується і впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні. Думки, висновки та пропозиції, які містяться у цих матеріалах, належать автору і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи ПРООН.

Київ 2016

УДК 352.07(477)
ФЗ (4 Укр), 124
М 65

Рецензенти:

Васильєва Т.А., доктор економічних наук, професор, директор інституту фінансів, економіки та менеджменту імені Олега Балацького Сумського державного університету

Луцишин Г. І., доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету "Львівська політехніка"

Устич С.І., доктор соціологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій ДВНЗ "Ужгородський національний університет"

У четвертому томі висвітлені питання формування інституційного середовища сталого розвитку та партисипативного управління, з'ясовані соціальні виміри сталого розвитку та зв'язок із підприємництвом, викладено регіональні аспекти сталого місцевого розвитку та проблеми в містах. Видання призначено для викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, для державних службовців, представників органів місцевого самврядування, громадських діячів, фахівців з управління соціально-економічним розвитком.

Місцевий розвиток за участі громади. Том 4: Регіональні аспекти та сталий розвиток міст / [за загред. к.пол.н. Г.І. Мелеганич, д.е.н. Ю.М. Петрушенка]. – Київ : ВАІТЕ, 2016. – 316 с.

Затверджено на засіданні Вченої Ради
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
протокол №14 від 13.12.16

ISBN 978-966-680-705-5, Монографія

Проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (МРГ). Основна мета Проекту - сприяти сталому соціально-економічному розвитку на місцевому рівні шляхом зміцнення спільного управління та заохочення громадських ініціатив по всій Україні. З 2008 року проект МРГ працює на всій території України. Третя фаза Проекту реалізовується впродовж 2014-2017 рр. Під час третьої фази Проект МРГ надаватиме підтримку обласним та місцевим органам влади щодо поширення кращих практик та досвіду зі спільного планування та подальшого поширення підходу, орієнтованого на громаду. Діяльність Проекту МРГ спрямована на відновлення базової соціальної та комунальної інфраструктури в таких пріоритетних сферах діяльності громад, як енергоефективність, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, водопостачання спільно з розвитком малого аграрного бізнесу. У контексті розвитку міст Проект МРГ сприяє впровадженню заходів із енергоефективності в багатоквартирних будинках у 25 малих містах України та підтримує впровадження принципів «розумних міст» та електронного врядування в управлінні містами. Проект надає підтримку Уряду України у впровадженні реформ із децентралізації та поширенні інноваційних підходів щодо спільного планування та сприяння сталому соціально-економічному розвитку на місцевому рівні через центри управління знаннями та впровадження курсу в навчальні програми 40 регіональних університетів. Проект фінансується Європейським Союзом та співфінансується й упроваджується Програмою розвитку ООН.

Проект «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» (МРГ)

Вул. Еспланадна, 20, 7-й поверх, офіс 704-708, Київ, 01601, Україна.

Сайт: www.cba.org.ua

<http://www.facebook.com/cbaproject>

www.twitter.com/CBAProject

Європейський Союз складається з 28 країн-членів, які вирішили поетапно об'єднати разом свої інновації, ресурси і долі. Спільно, протягом 50-річного періоду розширення, вони побудували зону стабільності, демократії і поступального розвитку, підтримуючи культурну різноманітність, толерантність та індивідуальні свободи.

Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) є глобальною мережею ООН у галузі розвитку, організацією, яка виступає за позитивні зміни та надає країнам доступ до джерел знань, досвіду та ресурсів задля допомоги людям в усьому світі будувати краще життя. ПРООН співпрацює з понад 170 країнами світу, допомагаючи їм знаходити власні шляхи розв'язання глобальних та національних проблем у галузі людського розвитку.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА СТАЛОГО РОЗВИТКУ	10
1.1. Проблеми та завдання формування інституційного середовища сталого розвитку в Україні (Г.В. Іванченко, м. Вінниця)	10
1.2. Роль лідерства у процесі забезпечення ефективної самоорганізації населення (О.В. Калініченко, А.С. Лесюк, м. Полтава)	20
1.3. Підвищення рівня відкритості територіальних громад (А. К. Мідляр, м. Вінниця)	40
1.4. Використання інноваційних навчальних технологій як інструмент розвитку ресурсних центрів при ВНЗ (на прикладі Ресурсного центру зі сталого розвитку при ВТЕІ КНТЕУ) (Н.М. Махначова) ..	409
РОЗДІЛ 2. ПАРТИСИПАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ МІСЦЕВИМ РОЗВИТКОМ	64
2.1. Глобальне партнерство як нова форма суспільного устрою (Ю.В. Ткаченко, м. Черкаси)	64
2.2. Розвиток територій за участю органів місцевого самоврядування, міжнародних фондів та громади (Н. В. Дем'яненко, А.О.Саєнко, м. Полтава)	72
2.3. Організаційні засади залучення інститутів громадянського суспільства до формування соціально-економічної політики місцевого розвитку (Ю.М. Петрушенко, м. Суми)	82
2.4. Соціальна відповідальність муніципалітетів та партисипативні практики як інструменти доброго врядування (Т.О.Бутурлакiна, м. Ужгород)	108
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ	125
3.1. Соціальний вимір сталого розвитку країн світу в умовах глобалізації (М.В. Литвин, м. Дніпро)	125
3.2. Потенціал розвитку України в контексті основних цінностей громади (А.В. Світлична, м. Полтава)	135
3.3. Розвиток соціального капіталу як передумова надання якісних соціальних послуг у місцевих громадах (А.С. Воронцова, м. Суми)	141
РОЗДІЛ 4. ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК.....	156
4.1. Соціально-екологічно відповідальний бізнес у галузі теплоенергетики: позитивний досвід та роль у місцевому розвитку громади та забезпеченні сталого розвитку суспільства (Д.О. Смоленніков, м. Суми)	156

1) він має схильність трансформувати соціальну структуру суспільства, спричиняючи урбанізацію, масову освіту, спеціалізацію зайнятості, розвиток мереж організацій, більшу рівність доходів та різноманіття розвитку, що мобілізує масову участь у політиці. Ріст спеціалізації зайнятості та освіти зумовлює формування трудових ресурсів із незалежним мисленням і спеціалізованими вміннями, що посилює силу їх впливу на еліту;

2) економічний розвиток також сприяє культурним змінам, що допомагають стабілізувати демократію. Він має схильність розвивати міжособистісну довіру і толерантність. Він також веде до поширення пост-матеріалістичних цінностей, що надають більшого пріоритету самовираженню й участі у прийнятті рішень. Таким чином, економічний розвиток несе вищий рівень добробуту, він «одаровує» режим легітимністю, що допомагає підтримувати демократичні інституції у часи труднощів. Легітимність – це активи будь-якого режиму, проте вона є критичною для демократії. Репресивний авторитарний режим може залишатися при владі, навіть тоді, коли йому бракує масової підтримки, проте демократія повинна мати підтримку мас, інакше голосуванням припиниться її існування (Інглгарт, 2000).

Отже, на сьогодні для успішного проведення реформ у державі існують значні передумови, про що свідчить рух українського суспільства у напрямку цінностей самовираження. Проте в нинішніх умовах для України є дуже важливим становлення нової системи морально-духовних цінностей, нового світогляду, який би базувався на глибоких культурно-духовних традиціях нашого народу.

3.3. Розвиток соціального капіталу як передумова надання якісних соціальних послуг у місцевих громадах (А. Воронцова. м. Суми).

Структурна криза в усіх сферах життя суспільства в Україні спонукає до детального аналізу можливих шляхів її вирішення. Соціальна сфера не є виключенням, адже в ній спостерігається низька якість надання соціальних послуг, висока бідність та інші

суспільні проблеми. Враховуючи, що соціальна сфера взаємопов'язана з іншими, то розвиток соціального капіталу як ресурсу, яким володіє суспільство, може ефективно вплинути і на соціально-економічний розвиток, і на політичну ситуацію.

Концепція соціального капіталу не є новою, вона виникла ще в 90-х роках минулого століття, проте значного поширення набула нещодавно. Основоположниками даної концепції вважаються П. Бурдьє (Bourdieu), Дж. Колеман (Coleman) та Р. Путнам (Putnam). Пропонуємо розглянути в таблиці 1 їх підходи до визначення поняття соціального капіталу, а також визначення інших науковців.

Таблиця 1 – Дефініції поняття «соціальний капітал»

Автор	Дефініція
Бурдьє П. (Bourdieu P., 1992)	Сума ресурсів, фактичних або потенційних, які отримують індивіди чи групи на основі володіння міцною мережею з більш або менше інституціоналізованих відносин взаємного знайомства та визнання
Колеман Дж. (Coleman J., 1998)	«Різноманітність різних сутностей», певний тип ресурсу, доступний учасникам соціально-економічної діяльності, що виникає у соціальних структурах та полегшує дії їх учасників
Путнам Р. (Putnam R., 1993)	Включає в себе різні форми міжособистісних мереж (зв'язки на робочому місці і неформальна соціалізація), соціальну активність (політична, громадська і релігійна участь), норми і цінності (взаємність, довіра і альтруїзм)
ОЕСР (OECD, 2015)	Мережі, поєднані спільними нормами, цінностями і уявленнями, які сприяють співробітництву в рамках певних груп
Світовий банк (Social Capital, 2015)	Інститути, відносини і норми, які формують якість і кількість соціальних взаємодій у суспільстві.
Вінтер І. (Winter I., 2000)	Соціальні відносини взаємної вигоди, що характеризуються нормами довіри і взаємності
Партс І. (Parts E., 2009)	В широкому сенсі, відноситься до внутрішньої соціальної та культурної узгодженості суспільства на основі довіри, норм і цінностей, які визначають взаємодію між людьми, мережами та установами, в яких вони задіяні
Фукуяма Ф.	Інституціональна неофіційна норма, що сприяє

(Better Life Index, 2015)	співробітництву між двома або більше особами
Ханіфан Л. (Keeley B., 2007)	Матеріальні активи, на які люди переважно розраховують у повсякденному житті, а саме: доброзичливість, спілкування, співчуття та інші соціальні відносини серед окремих соціальних одиниць

Таким чином, можна виділити декілька узагальнених підходів до трактування сутності соціального капіталу:

- ресурсний підхід, що передбачає розгляд соціального капіталу як сукупність певних ресурсів, якими володіють суб'єкти;

- мережевий підхід, що досліджує соціальний капітал у формі мереж, що існують між окремими суб'єктами;

- інституційний підхід, згідно якого соціальний капітал є інституційним об'єктом суспільства.

Звернемо увагу, що щодо другого підходу носієм соціального капіталу є певна «мережа». Її можна визначити як певні відносини, які накопичуються, коли люди взаємодіють один з одним у формальних та неформальних групах (сім'я, робота, групи по інтересам, тощо).

Деякі вчені розглядають соціальний капітал через види мереж:

- в'язучі мережі – зв'язки між людьми, засновані на почутті спільної ідентичності («люди, як ми»), такі, як в сім'ях, між близькими друзями і людьми, які поділяють нашу культуру або етнічну приналежність («bonds»);

- об'єднуючі мережі – зв'язки, які виходять за межі почуття ідентичності, наприклад, для віддалених друзів, колег і однодумців («bridges»);

- зв'язуючі мережі – зв'язки між людьми, що знаходяться на різних соціальних рівнях («linkages») (Keeley B, 2007).

Крім цього, зв'язки в певних мережах можна поділити на вертикальні та горизонтальні. Під горизонтальними маються на увазі зв'язки між людьми в певних мережах на одному рівні, а під вертикальними – відносини між людьми та різними інституціями на різних ієрархічних рівнях.

Деякі вчені розрізняють структурну та когнітивну складову соціального капіталу. Структурна складова включає в себе різні

форми соціальної організації, у тому числі ролі, правила, прецеденти і процедури, а також різні мережі, які сприяють співпраці. Пізнавальна складова соціального капіталу включає в себе норми, цінності, погляди і переконання (Parts E., 2009, Parts E., 2013).

Детермінанти соціального капіталу можна розділити на дві загальні групи:

- психологічні та соціально-економічні характеристики осіб, такі як особистий дохід і освіта, сім'я і соціальний статус, власні цінності та досвід, а також стать, вік, тощо, які визначають мотивацію осіб інвестувати в соціальний капітал;

- контекстні або системні чинники на рівні співтовариства та нації, такі як загальний рівень розвитку, якість формальних інститутів, розподіл ресурсів і поляризація суспільства та різні форми співпраці і довіри (Parts E., 2009).

За даними Світового банку в контексті соціально-економічного розвитку можна виділити такі джерела соціального капіталу:

- сім'ї – в якості основного джерела економічного та соціального добробуту для своїх членів, сім'я є першим будівельним блоком соціального капіталу;

- спільноти – соціальна взаємодія між сусідами, друзями і іншими групами, що сприяє розвитку здатності працювати разом для загального блага;

- компанії – будівництво та підтримка ефективних організацій вимагає довіри і здорового розуміння мети, тобто соціальний капітал;

- громадянське суспільство – надає можливості для участі всіх зацікавлених осіб і сприяє позитивним змінам у суспільстві;

- державний сектор – держава та її інститути є центральним для функціонування і благополуччя будь-якого суспільства (Social Capital, 2015).

Тобто, соціальний капітал існує в різних джерелах у рамках спільноти.

Узагальнивши наведені вище дані, соціальний капітал можна розглядати у вигляді наступної схеми (рис. 1).

Більшість науковців розглядають соціальний капітал через його складові. Проте у науковій літературі і щодо цього питання немає однозначного трактування.

Рис. 1 – Узагальнена концепція соціального капіталу

Джерело: розроблено автором.

На нашу думку, найбільш загальною та обґрунтованою методикою поділу соціального капіталу є методика ОЕСР, яка включає чотири складові (табл. 2).

Таблиця 2. – Складові соціального капіталу відповідно методики ОЕСР

	Мережева структура та діяльність	Виробничі ресурси
Індивідуальний рівень	Особисті відносини	Мережа соціальної підтримки
Колективний рівень	Громадська активність	Довіра і суспільні норми

Джерело: (Scrivens K., 2013).

Особисті відносини розглядаються через структуру і характер особистих людських мереж. Не всі мережі складаються з людей, які знають один одного особисто, фізично люди можуть належати до мереж, що охоплюють кілька ступенів поділу, такі

як географічна диверсифікація або на основі інтересів, добровільних чи професійних організацій.

Мережа соціальної підтримки є прямим наслідком характеру особистих відносин людей і відноситься до ресурсів, які доступні для кожної людини. Сила і якість підтримки соціальної мережі можуть мати величезний вплив на окремі соціальні і економічні результати. Тобто, основна відмінність від «особистих відносин» полягає в тому, що підтримка соціальних мереж визначає запас соціального капіталу людини з точки зору обсягу ресурсів або підтримки, які людина може отримати зі своїх соціальних контактів, а не з точки зору масштабу або складу соціальних мереж особи (тобто їх особистих відносин).

До видів мереж, що людина може потенційно отримати, відносять:

- інформація та консультації (наприклад, можливості для бізнесу, пошук роботи, для вирішення життя);
- емоційна підтримка (наприклад, у випадку розлучення або втрати члена сім'ї);
- фінансова підтримка (наприклад, можливість запозичувати певну суму грошей у разі надзвичайної ситуації);
- практична допомога (наприклад, допомагаючи з роботою по дому, догляд або технічне обслуговування будинку);
- матеріальна підтримка (наприклад, отримання будинку, запозичуючи автомобіль) (Scrivens K., 2013).

Мережа соціальної підтримки грає чітку роль у ряді факторів, відображених в звіті ОЕСР *How's Life?*, а саме щодо стану здоров'я, освіти, суб'єктивного благополуччя, робочих місць і доходів тощо. Наприклад, науково доведено, що люди з підтримкою родиною і друзями мають міцніше психічне здоров'я, менш страждають від стресу і живуть довше в цілому (OECD, 2015).

До речі, мережа соціальної підтримки є одним із складових індексу кращого життя (*Better life index*) ОЕСР, згідно даних 2015 року країни можна проранжувати наступним чином (рис. 2).

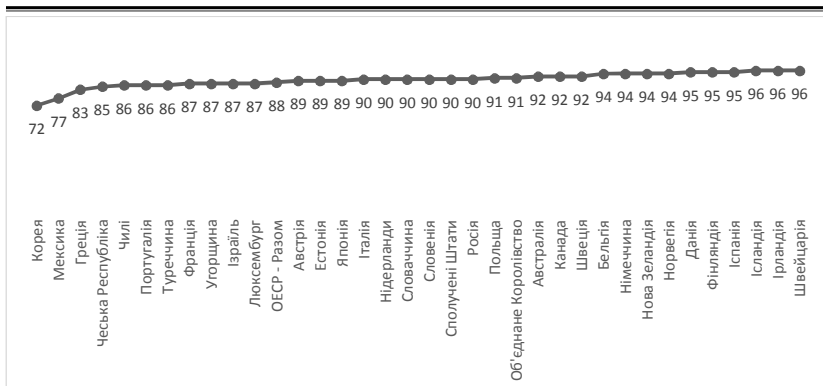

Рис. 2 – Якість мереж соціальної підтримки в країнах ОЕСР та Росії за 2015 рік

Джерело: (Better Life Index, 2015).

Оцінка даного показника відбувалася на основі опитування людей. Основним питанням було: «Чи є у вас родичі чи друзі, на допомогу яких ви можете розраховувати, якщо ви потрапите в складне становище чи у вас будуть проблеми?». Найбільша якість мереж соціальної підтримки спостерігається в Швейцарії (96%), Ірландії (96%) та Ісландії (96%), найменша – в Кореї (72%), Мексиці (77%) та Греції (83%). Середній показник для країн групи ОЕСР – 88%, а показник для Росії складає 90%.

Громадська активність включає діяльність, за допомогою якої люди вносять вклад у цивільне і суспільне життя і яка сприяє досягненню таких позитивних результатів: зміцнення довіри і співпраці; підвищення ефективності формальних інститутів; має безпосередній вплив на індивідуальне благополуччя (громадянсько-активні люди, як правило, є щасливішими, повідомляють про поліпшення стану здоров'я і мають більше почуття визначення мети в житті (OECD, 2015).

Доцільно зазначити, що громадянські права також включені до індексу кращого життя (Better life index) ОЕСР. Пропонуємо розглянути цю компоненту за 2015 рік на рис. 3.

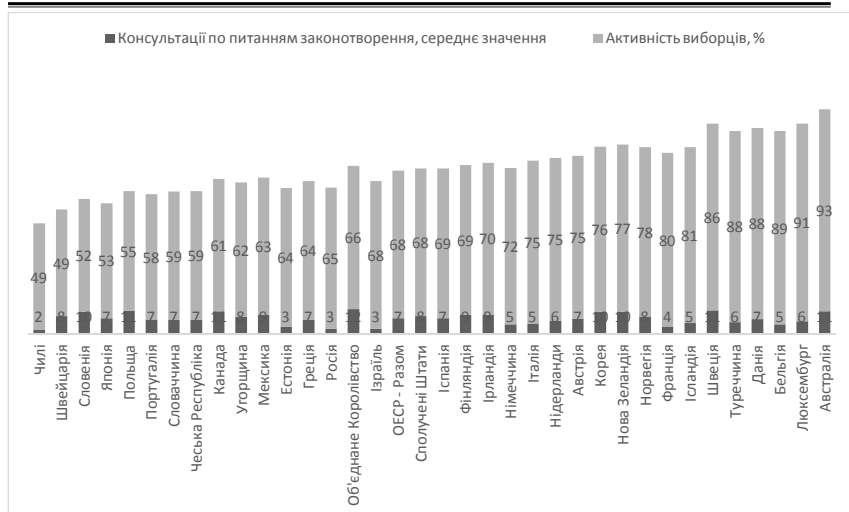

Рис. 3 – Компоненти показника громадянських прав (консультації по питанням законотворення та активність виборців) в країнах ОЕСР та Росії за 2015 рік

Джерело: (Better Life Index, 2015).

Дані показники також отримані як результат опитування громадян досліджуваних країн. Найвища активність виборців спостерігається в Австралії (93%), Люксембурзі (91%) та Бельгії (89%), найменша – в Чилі (49%), Швейцарії (49%) та Словенії (52%). Середній показник по країнам ОЕСР – 68%, а в Росії – 65%. Щодо консультацій громадян з питань законотворення, то найвищі показники в Великобританії Швеції, Польщі, Австралії та Канаді, найменші – в Чилі, Росії, Ізраїлі та Естонії

Довіра і суспільні норми включають у себе когнітивні фактори, які формують поведінку людей щодо один до одного і в якості членів суспільства, що сприяє взаємовигідному співробітництву.

Ця категорія розглядає питання про те, які елементи неформальної структури і функціонування суспільства відіграють «продуктивну роль», де термін продуктивним розглядається як в економічному, так і соціальному плані. Ця категорія обумовлює ряд важливих результатів державної політики, таких, як

економічне зростання, ефективність уряду, охорона навколишнього середовища та соціальна згуртованість.

Розглянемо ключові характеристики кожної окремої складової соціального капіталу у таблиці 3.

Таблиця 3 – Ключові характеристики складових соціального капіталу

Складова соціального капіталу	Ключові характеристики
Особисті відносини	<ul style="list-style-type: none"> – джерела, тобто місця і контекст, через який люди зустрічаються один з одним (наприклад, за рахунок добровільних чи спортивних заходів, або через веб-сайти соціальних мереж, тощо); – склад: «сильні зв'язки» описують відносини індивіда з їх найближчим оточенням родичів і друзів; «слабкі зв'язки» описують відносини зі знайомими, наприклад, колегами по роботі або сусідами; «комплексні зв'язки» – відносини людини з іншими, що мають вищий статус, або належать до органів влади; – розмір мережі людей для різних типів відносин, наприклад, число близьких друзів; – різноманітність: частка друзів різного віку, статі, релігії, етнічної групи, рівня освіти і доходу; – тип контакту: особистий, по телефону, листом або електронною поштою, через соціальні медіа; – частота контакту; – якість (або сила) особистих відносин людей і почуття людей про нього
Мережа соціальної підтримки	<ul style="list-style-type: none"> – сприйнята підтримка, яку люди можуть сприйняти з їх відносин; – отримана підтримка, у тому числі емоційна, практична або фінансова підтримки, поради та рекомендації, спілкування; – надана підтримка, у тому числі у вигляді неоплачуваної роботи або волонтерства, яка надається іншим (наприклад, догляд за людьми похилого віку, за дитиною, тощо); – частота підтримки (доступна в необхідний час або в період кризи)
Громадська активність	<ul style="list-style-type: none"> – формальне волонтерство, тобто витрачання свого часу, навичок або послуг у певній асоціації (наприклад, участь у політичних партіях чи профспілках, професійних асоціаціях, релігійних організаціях, спортивних, культурних або

	<p>соціальних заходах);</p> <ul style="list-style-type: none"> – політична участь, що відноситься до активної політичної ангажованості (наприклад, участь у демонстрації, політичних зустрічах, підписаннях певних петицій, тощо); – частота офіційного волонтерства та політичної активності; – інші суспільно-корисні види діяльності: пожертви для благодійних організацій чи некомерційних організацій; донорство крові; участь у громадських заходах, таких як свята, шоу і т.д.); – інші суспільні погляди і переконання
Довіра і суспільні норми	<ul style="list-style-type: none"> – довіра державним чи місцевим владним установам, таким як уряд, парламент, поліція, судова система, преса і т.д.; – загальна довіра іншим людям, їх словам та діям; – наявність соціальних норм і цінностей, необхідних для співпраці: солідарність, готовність допомогти, чесність, щедрість, ввічливість, справедливість, терпимість і відсутність дискримінації або інші подібні характеристики

Джерело: розроблено автором на основі (Scrivens K., 2013; Siegler V., 2014).

Фактично, на основі цих показників слід визначати загальний інтегрований показник соціального капіталу. Проте, окремих даних щодо вимірювання такого показника соціального капіталу між країнами майже не наведено. Більшість науковців досліджують окремі його складові.

На нашу думку, на якість надання соціальних послуг в Україні впливає довіра соціальним інституціям та громадська активність.

Пропонуємо розглянути дані соціологічної служби Центру Разумкова щодо довіри суспільства до різних соціальних інституцій в таблиці 4.

Таблиця 4 – Довіра суспільства України до різних соціальних інституцій за 2015 рік*

Соціальна інституція	Зовсім не довіряю, %	Скоріше не довіряю, %	Скоріше довіряю, %	Цілком довіряю, %	Важко сказати, %
Президентіві України	25,2	24,8	35,6	8,0	6,5
Верховній Раді України	30,9	36,0	25,5	1,7	5,9
Уряду України	31,9	33,5	26,1	2,6	5,9

Міліції	31,6	37,6	22,4	2,2	6,1
Службі безпеки України	24,7	32,0	29,4	4,7	9,2
Місцевій владі	18,8	33,7	34,9	5,7	6,9
Церкві	10,3	12,3	44,5	21,7	11,2
ЗМІ України	17,0	26,6	44,5	5,7	6,2
Громадським організаціям	16,6	23,7	40,9	4,8	14,0
Політичним партіям	34,8	40,4	12,1	0,6	12,1
Банкам	50,7	34,1	7,5	0,8	7,0
Середнє значення	26,59	30,43	29,40	5,32	8,27

*Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 12 березня 2015 року. Було опитано 2009 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками. Вибірка опитування будувалася як багатоступенева, випадкова із квотним відбором респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки (без врахування дизайн-ефекту) не перевищує 2,3% з імовірністю 0,95. Джерело: (Соціологічне опитування, 2015).

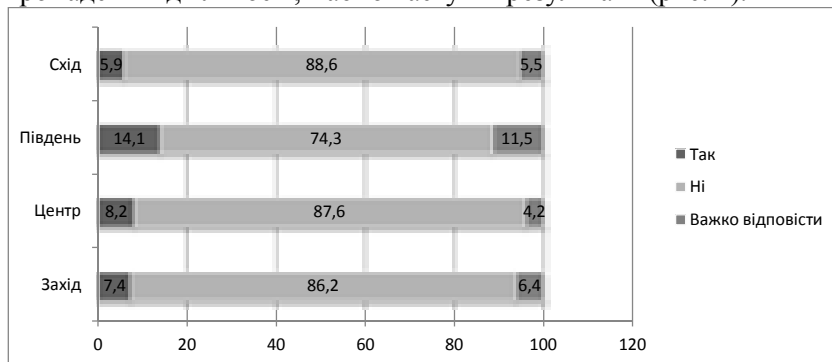
Тобто, рівень довіри до основних соціальних інституцій скоріше негативний серед українців (середній показник «Скоріше не довіряю» складає 30,43%). Слід звернути увагу на показник довіри до громадських організацій за графою «Скоріше довіряю» на рівні 40,9%, що є на нашу думку позитивним фактором, розглядаючи громадські організації як можливі провайдери соціальних послуг.

Отже, найбільший рівень довіри в Україні має Церква та ЗМІ України, найменший рівень – банки та політичні партії.

У звіті UNDP Human Development Report 2015 (The Human Development Report, 2015) загальний показник довіри до національної влади в Україні в 2014 році складає 24%. Для порівняння в Російській Федерації аналогічний показник складає 64%, в Грузії – 53%, в Польщі – 25%, а в країнах великої сімки: Німеччина – 60%, Франція – 25%, США – 35%, Канада – 52%, Великобританія – 42%, Японія – 38%, Італія – 31%.

Не менш важливим є показник, що характеризує громадянську активність населення, що можна розглядати через участь в громадських об'єднаннях, політичних партіях та інших формах виявлення громадянської думки.

Відповідно соціологічного дослідження щодо громадянської активності громадян, а саме участі респондентів в активній громадській діяльності, маємо наступні результати (рис. 2).

* Дослідження проведено Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» та соціологічною службою Центру Разумкова з 17 по 22 травня 2013 року. Опитано 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

Рис. 4 – Відповідь респондентів на питання «Чи можете Ви сказати, що Ви залучені до активної громадської діяльності?»

Джерело: (Соціологічне опитування, 2015).

Отже, більшість респондентів не приймають участі в активній громадській діяльності (середній показник складає 85,2%). При чому, якщо проаналізувати осіб, які відповіли позитивно, то найбільшу питому вагу складає участь у профспілкових організаціях (4,6%), громадських організаціях (4,2%) та політичних партіях (3,2%).

Слід звернути увагу, що в європейських країнах ситуація дещо інша. Загалом, активну громадянську діяльність можна назвати неформальним волонтерством. Згідно звіту How's Life? 2015 (OECD How's Life?, 2015) у середньому сім із десяти осіб працездатного віку свідчать про періодичне надання неформальної допомоги іншим (особам, що не входять у склад родини). Наприклад, в Німеччині такий показник складає приблизно 70%, проте в країнах південної і східної Європи він дещо нижчий.

Враховуючи те, що громадські організації мають найбільшу питому вагу в об'єднаннях громадян, порівняємо кількість громадських організацій в Україні за період 2010 – 2014 роки.

Зазначимо, що статистичні дані по цьому показнику диференціюються залежно від джерела, що підтверджують багато дослідників. Так, згідно статистичного збірника «Україна у цифрах» кількість громадських організацій, що легалізовані Міністерством юстиції України коливалась наступним чином (рис. 2).

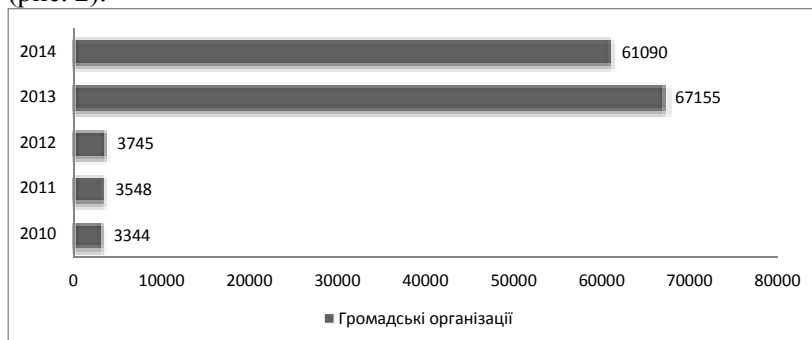

Рис.5 – Кількість громадських організацій в Україні за 2010-2014 роки згідно статистичного збірника «Україна в цифрах»

Джерело: розроблено автором на основі (Статистичний збірник, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014).

На даному графіку спостерігається поступова тенденція до збільшення кількості об'єднань громадян за аналізований період, а у 2013 році відбулося майже сімнадцятикратне зростання показника (становить 67 354 одиниць об'єднань).

Зважаючи на ці показники, соціальний капітал в Україні починає розвиватись. Громадська активність значно зросла, хоча в суспільстві панує недовіра до державних та недержавних інституцій.

Важливість соціального капіталу зумовлена його впливом на всі сфери життя суспільства. Соціальний капітал сприяє:

1) в економічній сфері:

- скороченню транзакційних витрат, створенню нових форм обміну та поширення інформації і вихованню групових норм поведінки, що є основою для розвитку інновацій. Це в свою чергу впливає на економічне зростання;

- зменшенню витрат на протидію та запобігання випадків шахрайства;

- створенню привабливого інвестиційного клімату та зменшенню інвестиційного ризику;
- виникненню можливості ведення більш ризикованої і в той же час прибуткової діяльності (Шаповалова Т. В., 2013);
- підвищенню ринкової вартості організації, ефективності її діяльності через привілейований доступ до ресурсів і ринків збуту, меншу плинність кадрів, велику організованість дій завдяки стабільності та взаєморозумінню між її членами;
- отриманню легшого доступу до кредитних ресурсів;
- побудові партнерських відносин у бізнесі, впровадженню корпоративної етики і соціальної відповідальності (Кочума І. Ю., 2014);

2) у політичній сфері:

- підвищенню ефективності діяльності державних інститутів;
- розвитку демократичних свобод і місцевого самоврядування;
- формуванню розвиненої громадської свідомості, яка породжує високий рівень громадсько-політичної і налагодженню партнерських відносин держави та громадських рухів.

3) у соціальній сфері:

- підвищенню добробуту суспільства та стабілізації існуючого соціального порядку;
- зміцненню родинних та дружніх відносин;
- розвитку в суспільстві відносин довіри, взаємодопомоги, справедливості тощо;
- створенню основи для самоорганізаційних осередків.

Це все позитивні наслідки соціального капіталу, тобто позитивного соціального капіталу.

Позитивний соціальний капітал пов'язують із відкритими соціальними мережами, відносини в яких спрямовані на примноження суспільного блага. Негативний соціальний капітал пов'язують із закритими соціальними мережами, члени яких переслідують вузькі, особистісно-корпоративні цілі. У закритих соціальних мережах не виробляють суспільних благ і цінностей, а створюють «кулуарні» блага, якими їх члени користуються. Такі мережі не тільки не приносять ніякої користі суспільству, але й завдають йому шкоди, оскільки їх члени недобросовісно

конкурують за обмежені ресурси, спотворюють умови ринку та конкуренції, дискримінують економічних агентів, вступають у суперечність із макроекономічними та соціально значущими інтересами. Експерти Світового банку доводять, що закриті соціальні мережі справляють негативний вплив на економічний розвиток. Зв'язки та взаємодії в таких мережах можуть набувати ознак корупційних угруповань і схем, які не тільки уповільнюють економічне зростання, але й призводять до деформацій у всіх сферах суспільного життя (Woolcock M., 2000).

Підводячи підсумки, зазначимо, що соціальний капітал є комплексною категорією, яку можна розглядати через ресурсний, мережевий та інституційний підхід, що сприяє розвитку соціальних відносин в окремих групах. Загальноприйнятими складовими соціального капіталу можна вважати особисті відносини, підтримка в соціальній мережі, громадянську активність і довіру та інші суспільні норми.

Розглядаючи окремі показники соціального капіталу в Україні, можна зробити висновок, що його розвиток є суперечливим. Було виявлено низький показник довіри до державних та недержавних соціальних інституцій серед населення. На нашу думку, це спричинено кризовим станом економіки, відсутністю дієвих реформ у всіх сферах господарства, низьким рівнем соціальних послуг тощо. Проте це зовсім не впливає на громадянську активність населення, адже більшість не приймає активної участі у громадському житті.

Іншим показником була громадська активність, що мала надзвичайно позитивну тенденцію в останні роки. Це свідчить про активізацію громадської свідомості, розвитку ініціативності та небайдужості серед населення, яке прагне впливати на життя на рівні власної територіальної громади.

Аналізуючи значення соціального капіталу, а особливо його позитивного показника, можна зробити висновок, що він сприяє загальноекономічному розвитку, політичній та соціальній стабільності тощо. Загалом, соціальний капітал можна розглядати як один із показників соціально-економічного розвитку. В Україні вкрай необхідно підтримувати розвиток соціального капіталу, адже він принесе позитивні зміни і стабільність як на державному, так і на локальному рівнях.